

Tanja Tuma: Književnost in človečnost

*En človek je in vsi, ki stojijo okrog njega, so le njegovi različni obrazi. [Ali je rudar, ali strojar, ali nosač, ali kmet, ali uradnik, ali pisatelj, ali intelektualec, ali berač, ne morem razločiti. Ali je Slovenec, ali Nemec, ali Rus, ali Francoz, ne vem, samo eno vem, da mi je strašno ljub ta človek, kdorkoli je, karkoli je.]
Ne vem, kdo je, kaj je, zame je dovolj eno:
Rad ga imam!*

- Srečko Kosovel, odlomek iz besedila Mehanikom

Ko je pred menoj prazen list papirja ali raje prazen ekran, ne mislim nase. Mislim na tistega drugega. Najprej je tisti drugi literarni lik, ki ga bom ustvarila z vsemi človeškimi potezami, dobrega in slabega, srečnega in nesrečnega, vedno krvavega pod kožo. Nadalje pomislim tudi na bralca, kako ga najbolje potegnem v svoje sporočilo. Kako ga pripravim do tega, da se mu orosijo oči, da zbudim v njemu sočutje in čustvo, da bo besedilo nekaj v njem premaknilo in zaživelo življenje, ki je nemalokrat bolj resnično od tuzemskega bivanja.

Pisatelji in pesniki smo ljudje, ki iz drobnih vtisov, opazovanja, doživljanja in občutij načrtno ustvarimo neko novo realnost v književnem jeziku.

Ko se potopimo v književna dela, lahko vidimo, da skoraj praviloma med bralce sejemo človečnost in sočutje. Malo med nami je nadutežev, ki mislijo zgolj nase in na svojo podobo. Še tisti, ki prisegajo na svoj slonokoščeni stolp in trdijo, da je njihova umetnost povsem svobodna od misli na soljudi, še tistim rada pade maska nastopa z lica in ostane le še neskončna ljubezen. Ker pisanje je ljubezen prelita v besede in stavke, v verze in pesnitve, v krik po drugem, naj nam vrača to ljubezen. Včasih smo uslišani, drugič ne, vsi pa si želimo krog bralcev popeljati na popotovanje v naše gradove na papirju.

Ko primerjamo resničnost v življenju in resničnost v literarnem delu, smo velikokrat v zadregi.

Človeška komedija Honoréja de Balzaca je nedvomno bolj verodostojen prikaz pariške družbe z vso korupcijo in izprijenostjo zgodnjega kapitalizma v 19. stoletju kot tisoč zgodovinskih učbenikov. Enako lahko trdimo za romaneskni opus Emila Zolaja, med pisatelji prvaka zagovora človečnosti. V svojem pismu predsedniku francoske republike z dne 13. januar 1898, ki ga danes poznamo kot sestavek *Obtožujem*, se je pisatelj zavzel za nesrečnega narednika Alfreda Dreyfusa, ki je bil na zaprtem procesu obtožen in obsojen vohunstva na osnovi podtaknjenih dokazov. Dreyfusa so preganjali zato, ker je bil Jud. Zola pismo zaključil z besedami: »Srčno si želim samo to, da bi v imenu človeštva, ki je veliko pretrpelo in ima pravico do sreče, posijala luč na to afero. Moja glasna kritika je krik moje duše. Privedite me pred pristojno sodišče in me zaslišite pred

javnostjo, mene, namesto prič in porote. Čakam na poziv.« Zola je vedel, da ga bodo »obtoženi« antisemitski zarotniki za objavo javnega pisma tožili za obrekovanje, kar se je dva tedna kasneje tudi zgodilo. Obsodili so ga na zapor, a je pobegnil v Anglijo, od koder se je še vedno zavzemal za svoja stališča. Afera Dreyfus je trajala dvanajst let in je razkrila konzervativizem in skorumpiranost vojaških oblasti. V francoski tretji republiki so predvsem klerikalni krogi gojili predsodke do Judov tako kot tedaj v mnogih evropskih državah.

Prva svetovna vojna je bil prvi množičen in totalen spopad nasprotujočih strani. Slovenija je bila s Soško fronto v središču bojev, trpelo je prebivalstvo, umirali so mladi vojaki. Pesniki so pesnili med blatnimi jarki v upanju, da bodo preživeli vsaj njihovi verzi, če že sami ne bodo. Ko njihov upor vojni in ubijanju beremo danes, ni pomembno, na kateri strani so se borili. Naj bodo verzi srbskega Miloša Crnjanskega, avstrijskega Georga Trakla, italijanskega Giuseppa Ungarettija, angleškega Ruperta Brooka, francoskega Guillaumea Apollinairea, ruskega Aleksandra Bloka ali slovenskega Srečka Kosovela – vsi v en glas kričijo, da hočejo človečnost.

Največji in že tedaj naravnost zvezdniški Ivan Cankar v zbirki Podobe iz sanj v črtici Gospod stotnik zapiše:

»Tako je stopal gospod stotnik počasi dalje ob dolgi vrsti; pregledoval je, izpraševal in izbiral. Časih je izpustil po dva in tri, nekaterega niti pogledal ni, časih pa jih je zaznamoval kar po pet in šest zapovrstjó. In zdelo se mi je, da nalašč in preudarno izbira najmočnejše in najlepše.

Prišel je do kraja, poslednjikrat je vzdignil palico, nato se je okrenil. Takrat sem videl njegov obraz in srce mi je utihnilo. Ta obraz je bil brez kože in mesa, namesto oči je bilo izkopanih v lobanjo dvoje globokih jam, dolgi, ostri zobje so se režali nad golo, silno čeljustjo. Stotniku je bilo ime Smrt.«

Nobeno naključje ni, da so se po štiriletni strašni moriji na pobudo pesnice Amy Dawson Scott oktobra 1921 v Londonu zbrali pesniki, pisatelji in esejisti in ustanovili prvi PEN klub, mednarodno združenje, kjer bo pretok književnosti med narodi poskrbel za sožitje in mir med narodi. V prvem desetletju so se pod predsedništvom Johna Galsworthyja odrekli vsakemu političnemu delovanju. *Književnost ne pozna meja* je uvodni stavek Temeljne listine, ki v nekaj vrsticah zapopade prizadevanja danes več kot 150 PEN centrov po vsem svetu. Kmalu za angleškimi so se osnovali francoski, ameriški, nemški, mehiški, danski, med drugimi tudi hrvaški, srbski in slovenski PEN pod vodstvom Otona Župančiča.

Do mednarodnega kongresu v Dubrovniku maja 1933, je bilo jedro delovanja literarno, a po gorečih grmadah knjig in krutem pregonu judovskih pisateljev v Nemčiji, so se prvič politično opredelili. Prav v zavetju tisočletnih zidov bisera Jadrana so kot prva mednarodna organizacija obsodili nacizem in čez pol leta Nemški PEN izključili iz organizacije. Do danes smo ostali aktivistična organizacija književnikov in književnic, ki se pro bono angažiramo za temeljne vrednote demokracije in miru: to so svoboda govora, zaščita kulturne dediščine, enakopravnost in zaščita preganjanih pisateljev. Slovenski PEN, ki je bil ustanovljen leta 1926, ima v mednarodni organizaciji posebno mesto, saj pri nas domuje odbor Pisatelji za mir, letni sestanek odbora poteka vsako leto spomladi med Blejskimi srečanji. Naj dodam, da je bil PEN prva organizacija, ki je od leta 1928 v članstvo sprejemala tudi ustvarjalke, četudi neenakost še danes preveva tudi slovensko književnost.

Lahko bi zaključila ta kratek razmislek, da je človečnost nujna prvina vsakega knjižnega dela, navkljub modi, da danes ne sme preveč jasno štrleti iz verzov ali zgodb. Veliko bolj je, če se skriva za simboli ali besednimi vragolijami, včasih za naravnost banalnimi opisi. Tempora mutantur. Vendar mora biti empatija vseskozi prisotna in bralec jo mora brezpogojno začutiti. Brez nje manjka tisto bistvo človekovega bivanja, manjka vezivo med mislijo, besedilom in bralcem.

Nihče nas ne sili, da iztiskamo iz sebe sok človečnosti in ga razlivamo po papirju.

Vse nas goni kot kovača meh, da to počnemo vsako prsto minuto.

Ne vedoč, ali bo naša ljubezen, naš krik po so-človeku kdaj uslišan.

Kaj bi bil človek, če ti je težko

Biti človek? Postani obcestna

Svetilka, ki tiho razseva

Svoj sij na človeka.

- Srečko Kosovel, *Svetilka ob cesti*

ali

Čudo, prelest!

Mogla z rokó bi

do zvezd...

Ne morem naprej.

Tu

sredi dreves,

pod obokom čarobnih vej

čutim bližino

nebes

Ljubka Šorli, *Pod obokom čarobnim*

Za zaključek mi dovolite, da prikažem, kako bi se lahko bil s pisanjem pred dobrimi stotimi leti mučil naš največji pisatelj Ivan Cankar. Odlomek je iz mojega romana *Brodnič*, ki govori o Cankarjevem založniku Lavoslavu Schwentnerju, razmišlja Cankar:

Vse popoldne sem mrzlično pisal v vročični zamaknjenosti, ki mi je čisto obsedla možgane. Pisati ljubezensko povest je veliko večja muka kot pisati o trpljenju in bedi. Verjetno, ker me slednje spremlja na vsakem koraku, ljubezen pa sem okusil le v kratkih trenutkih.

Noben stavek ni stal, kot bi moral. Črtal sem in mečkal papirje v kepe, ki so se kopičile okoli koša. Vmes sem v raztresenosti polil črnilo, da je bila miza podobna bojnemu polju. In to je tudi bila. Bitka med mislimi in besedami. Kako misli ozvočiti v jeziku? Kako jasno izraziti, kar čutim? Kako popisati podobe, ki vstajajo pred očmi, a nočejo z jezika, kaj šele s peresa? Za vsak stavek posebej sem prehodil kilometer korakov po sobi, ujet v svojo nezmožnost vdihniti besedilu neko višje

življenje, besedno upodobitev ljubezenske pravljice. Pri tem sem pokadil toliko cigaret, da sem že sproti zapravljal honorar za stran, ki bo nekoč natisnjena. Ali pa tudi ne, če povesti ne bom dokončal.

Morda vse skupaj vržem v peč in se končno lotim kakšnega rokodelskega poklica. Enkrat za vedno opraviš s to duševno natezalnico med zmožnostjo in željami, med resničnostjo življenja in sanjami književnosti.